

Fyledalens kungsörnar

Ambjörn Carlsson har under en lång följd av år engagerat sig starkt för rovfåglarna i Skåne – i synnerhet för duvhök och kungsörn.

Han är mycket målmedveten till sin natur och när han föresatt sig något så brukar det också leda till resultat, kosta vad det vill i timmar, mil och ansträngningar.

Så följ med på Ambjörns och hans hustru Anitas resa tillsammans med Fyledalens kungsörnar.

Ambjörn Carlsson

Den första kända häckningen av kungsörn i Skåne ägde rum i södra Fyledalen 1989. Redan i oktober 1988 noterade Kurt Ivarsson ett större risbo med grovt bomaterial i en ek. Häckningen genomfördes i detta bo och resulterade i en flygg unge. Under de 23 år som det södra reviret varit aktivt (inkl 2011) har kungsörnar gjort årliga häckningsförsök. Tre gånger har det misslyckats för dem medan resterande 20 häckningar resulterat i en till två ungar – totalt 32. Under de senaste fem åren har samtliga sex ungar ringmärkts. En unge född 2008 dog av en elskada samma år och en unge född 1999 påträffades skadad nära boplatsen i december samma år. Den avlivades. Resterande 30 ungar har okända levnadsöden.

Två år senare, 1991, etablerades ytterligare ett revir i Fyledalen. Boet låg denna gång i en tall i den norra delen av dalen. Reviret har varit aktivt under de gångna 21 åren (inkl. 2011). Två gånger har häckningarna misslyckats medan resterande 19 försök har producerat en till två ungar – totalt 26. Under de senaste fem åren har samtliga

sex ungar ringmärkts. En unge född 2007 dog av en elskada samma år. Ytterligare en unge född 2000 dog av fluginfektat vingbrott strax efter boflykten. Resterande 24 ungar har okända levnadsöden.

År 1991 var sannolikt även ett tredje skånskt kungsörnsrevir aktivt – det i Börningeområdet.

Historia

Den äldre historien berättar om ett misslyckat häckningsförsök i Fyledalen redan 1971 (ANSER nr 2, 1976). Ett kungsörnspar var aktivt med bobygge under vårvintern detta år, men de fullföljde aldrig häckningen. Störningar från nyfikna ornitologer misstänktes tyvärr vara orsak till att örnarna gav upp. Nästa uppgift stammar från 1985 då det ryktades om två möjliga kungsörnspar i Skåne. Tyvärr är såväl uppgiftslämnaren som mottagaren av uppgifterna (Jan Danielson) bortgångna. Spåren går således inte att följa. Rykten om tidigare häckningar eller häckningsförsök anas också i texten i ANSER nr 3 1989, där häckningen 1989 beskrivs.

Bobevakare

SkOF har under nästan hela kungsörnepoken i Skåne haft ansvarspersoner för varje revir, så kallade bobevakare. Systemet startade 1995 och då kartlade SkOF också den sentida historiska utvecklingen så långt det var möjligt. Kartläggningen ansågs vara total (undantaget historien före 1989) med undantag för reviret i Börringeområdet. Detta har med stor sannolikhet varit aktivt sedan 1991, möjligen tidigare, men den årliga följningen startade inte förrän 1994. Efterhand fick kungsörnen tillsammans med en del andra ovanligare arter också en så kallad artväktare med övergripande ansvar för sin art. Artväktaren för kungsörn i Skåne har hela tiden varit Kenneth Bengtsson.

Göran Gustafson har under alla år haft ansvaret för det södra reviret i Fyledalen och i norr var makarna Amy och John Sö-

rensen bevakare fram till och med 2005, då de flyttade från området. Därefter tog jag över ansvaret. Jag har också vikarierat för Göran Gustafson i södra reviret då han har haft förhinder.

Fyledalsörnarna

Ganska snart blev jag varse att hannen i det norra reviret samt honan i det södra var ringmärkta. Ringarna var av traditionell svantyp och alltså inte några av de moderna och lätt avläsbara färgringarna. Vad var det för kungsörnar? Var stammade de från? Jag bestämde mig för att ta reda på detta och fick snart klartecken från markägare och SkOF. Tillsammans med markägaren i norra reviret, Erik Stiernswärd på Sövdeborg, och min medhjälpare vid tillfället Fransisco Dos Santos, fann vi en lämplig plats för en åtel och ett gömsle. Gömslet byggdes 2007 och redan vid den

Den 7 mars kl. 10.30. "Vad har dom nu satt upp för något i trädet?" På några av de allra första fotona verkar örnarna vara mycket misstänksamma mot kamerorna. Därefter ignoreras de totalt. Här syns hannen.

första heldagssittningen vårvintern 2008 kunde Francisco och jag avläsa och fotografera hans ring. Han var född och uppvuxen i Dag Petersons kungsörnshägn i Västergötland 1990 och frisläppt på orten samma år. Avläsningen av hannen i det norra reviret gick förvånansvärt lätt och intresset riktades då i stället mot honan i söder. Det skulle visa sig vara betydligt svårare! Södra reviret bjuder inte på några bra platser för ett stationärt gömsle och diverse försök att närma sig honan under icke-häckningstid misslyckades kapitalt. Under själva häckningsperioden ville jag inte störa. Men till slut mognade en plan och efter samråd och med nödiga tillstånd från markägare (Carl Piper på Högestad) och länsstyrelsen samt välsignelse från SkOF, sattes två åtelkameror på plats intill redet inför häckningssäsongen 2011. Det var ett lyckokast.

Åtelkamerorna

Kamerorna fungerade under hela häckningen och de gav enormt mycket information. Fotona är förvisso inte knivskarpa men ett tiotal av omkring 5 000 foton gav tillsammans sådan information att ringen kunde avläsas. Utöver ringavläsningen finns hur mycket material som helst att bearbeta.

Helt kort och till en början kan berättas:

- att två ägg lades 12 resp. 16 mars
- att äggen kläcktes 24 resp. 26 april efter 41–43 dagar.
- att rävungar harar, ringduvor, ekorrar och sorkar har ingått i födan
- att vi fick möjlighet att följa ett syskonmord (ett så kallat Kain & Abelsyndrom) från början till slut.
- att ungen lämnade boet 12 juli – men återkom den 19:e!

Den 25 april kl. 06.47. En unge är kläckt och den andra har just gjort ett litet hål i sitt ägg. Honan övervakar.

Den 9 maj kl. 15.14. En rävunge låg plötsligt i boet. Honan styckar.

Syskonmordet

Det äldre syskonet började mobba sitt yngre syskon 9 maj. Ungarna var då 15 resp. 13 dagar gamla. Klockan 18.57 denna dag sågs ett mindre hack i skallen på det yngre syskonet. Mobbingen pågick under följande dygn och attackerna var särskilt aggressiva 11 maj. Dagen efter var det yngre syskonet svårt sargat och en ny kraftig attack noterades klockan 17.55 då ungarna var ensamma i boet (attackerna tycks huvudsakligen ske när ungarna är ensamma). Den 13 maj låg den sargade ungen oftast för sig själv och på kanten av redet. Den förefaller livlös på de flesta av foton men svaga andningstendenser kan anas så sent som klockan 17.51. Möjligen ser vi också en andning klockan 18.57 (kamerorna tog två bilder med två sekunders mellanrum). På nästa dags första foton är ungen definitivt död och av en ren slump

var vi då också på plats för att byta minneskort i kamerorna. Ungen insamlades och skickades till Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm. Det tog alltså fyra dygn för den äldre att mobba ihjäl sitt yngre syskon. Det var ingen vacker död.

Vem var då modern?

Åtelkameran tog som sagt var inte knivskarpa bilder och honan stod heller inte rätt till på särskilt många foton. Men på några av dem får vi information som tillsammans ger ringnumret X2491. Hon är född 1987 och en av dem som växt upp i Dag Petersons kungsörnshägn i Västergötland. Frisläppandet skedde på orten i augusti 1987 och därefter har hon levt sitt liv i anonymitet – till i år då hon med säkerhet häckade i Fyledalen 24 år gammal. Förmodligen har hon ingått i det häckande paret under många år. Men kan hon

Den 11 maj kl. 16.06. Attackerna mot det yngre syskonet var särskilt frekventa denna dag. Honan låter det hela ha sin gång.

ha varit med om att etablera den skånska kungsörnsstammen? Knappast. Visserligen florerade det redan från början rykten om att en av örnarna i det första paret var ringmärkt och åldern på denna örn troddes vara allt från 3K till 6K (ANSER nr 3:1989). Men med tanke på att örnboet var under byggnad redan i oktober 1988 (Kurt Ivarsson muntligen) förefaller det omöjligt att X2491 skulle ha varit inblandad. Hon var då bara drygt ett år gammal. Kan en annan av Dag Petersons örnar ha varit inblandade? Knappast. Hans första örnar släpptes 1985 men båda dog under sina första år. 1986 föddes två kungsörnar hos Dag men de adopterades ut till häckande par i Norrbotten respektive på Gotland. Dessa har förmodligen präglats på sina nya respektive hemorter. Och därmed är vi framme vid 1987 då två ungar, X2490 och X2491, släpptes i Västergötland.

Sista siffran på den aktuella ringen X2491 är osäkert avläst men uteslutningsmetoden ger en etta. De tio ringar som det kan handla om är X2490 till X2499. Slut-siffrorna 0 och 1 sitter på Dag Petersons två kungsörnsungar från 1987, 2 och 3 har använts på berguvar och 4 till 9 är inte använda. Uppgifter från Ringmärkningscentralen.

Dag Petersons kungsörnar

Dag Peterson födde, med tillstånd från Naturvårdsverket, upp 28 kungsörnar för frisläppning mellan 1985 och 2001. Flertalet släpptes nära hägnet i Västergötland. Två ungar födda 1986 adopterades ut i vilda bon på Gotland och i Norrbotten. Tolv av fåglarna har återfunnits döda. Resterande 16 fåglar kan alltså teoretiskt fortfarande vara vid liv. I Tabell 1 redovisas samtliga av Dag Petersons frisläppta kungsörnar.

Den 13 maj kl. 12:35. Ett av de foton som möjliggjorde ringavläsningen (på dataskärm). Det mobbade syskonet lever fortfarande.

Tabell 1. Samtliga kungsörnar frisläppta av Dag Peterson 1985–2001.

1985:	2 ungar släppta. En dog tidigt, den andra dog i Jönköping under sitt andra år.
1986:	2 ungar bortadopterade till vilda bon i Norrbotten och på Gotland.
1987:	2 ungar släppta varav en avlöstes i Skåne som häckande hona 2011.
1988:	2 ungar släppta. Båda dog tidigt.
1989:	3 ungar släppta. Två dog under sitt första år. Resterande unge kan knappast ha häckat förrän tidigast 1992.
1990:	1 unge släppt. Avlöstes som häckande hanne i Skåne 2008. Kan knappast ha häckat i Skåne förrän tidigast 1993.
1991:	1 unge släppt. Dog på Sturup i Skåne 1995.
1992:	3 ungar släppta. En hittades död i Skåne samma år. Resterande två kan knappast ha häckat förrän tidigast 1995.
1993:	2 ungar släppta.
1994:	3 ungar släppta. En dog samma år.
1995:	1 unge släppt. Död i Uppland samma år.
1996:	Inga ungar släppta.
1997:	2 ungar släppta. En död i Skåne under sitt första år.
1998:	1 unge släppt. Dog på Gotland under sitt första år.
1999:	Inga ungar släppta.
2000:	1 unge släppt.
2001:	2 ungar släppta.

Familjeidyll? Nej bilden ljuger en aning. Hannen (till vänster) matade överraskande ofta och med uppenbar vilja. Men det krävdes att han var ensam med ungen. Så fort honan anlände tog hon över.

De tre första skånska örnreviren (Fyledalen samt Börringeområdet) etablerades 1989, 1991 samt troligen 1991. För Börringeområdets del figurerar obekräftade men tämligen vederhäftiga uppgifter om diverse häckningar eller häckningsförsök före den första säkerställda 1994. Under etableringsfasen i Skåne 1989-1991 bör blott de två ungarna från 1987 ha kunnat vara delaktiga. Men de kan knappast ha varit med från allra första början. Redet som den första häckningen genomfördes i 1989 var alltså påbörjat redan hösten 1988. Då var ungarna som föddes 1987 blott ett och ett halvt år gamla och knappast mogna för ett häckningsförsök. De två bortadopterade ungarna från 1986 bör ha blivit prägla-de på sina respektive nya hembygder. Res-terande av Dags örnar var antingen redan döda, allt för unga eller ännu inte födda, när den skånska stammen etablerades.

Föräldrarna till Dags örnar var honan Betsy som häckade 1985-1996, honan Pippilotta som häckade 1997-2001 samt hannen Khrysos som var aktiv under samtliga år 1985-2001. Betsy var vildfödd på okänd plats 1973. Hon hittades ving-skadad i Skåne i oktober samma år. Pippi-lotta var vildfödd på Gotland 1991 och Khrysos vildfödd i Ångermanland 1978. Det finns således inga främmande gener i Dags örnar.

Vad sker med de skånska ungarna?

SkOF har alltså med hjälp av lokala bobevakare och en artvaktare följt kungsörnarna under större delen av artens historia i Skåne. Jag har fått tillgång till den statistik som förts och ur materialet hämtar jag följande uppgifter. Sedan starten 1989 har minst 133 kungsörnsungar växt upp i Skåne (troligen handlar det om ytterligare ett tiotal

ungar – viss osäkerhet finns för de första åren, framförallt vad gäller Börringereviret). Om alla ungar verkligen har lämnat bona är osäkert men så här många ungar har registrerats som nästintill fullvuxna. Av dessa ungar har 52 ringmärkts, flertalet under senare år. Vad har det då blivit av alla dessa kungsörnar? Ja, därom vet vi föga. Sex ringmärkta individer har hittats döda, samtliga i Skåne och med ett undantag döda under sitt första år. Undantaget gäller en femåring som dog för en kraftledning i ett grannrevir. Ytterligare tre omärkta individer, som bedömts vara skånska, har hittats döda som yngre fåglar. Resterar gör alltså minst 124 skånefödda kungsörnar med okända öden! Med tanke på att den skånska stammen tycks ha stagnerat på sju par efter att ha varit uppe i åtminstone nio par (senast 2008) kan man fråga sig var alla ungar tagit vägen. En del har givetvis dött i anonymitet under sina första år, men en del bör ha klarat sig till könsmogen ålder. Var häckar de då idag? I Danmark? I andra delar av Sverige? Ja, det vet vi alltså inte. Men de färgringar som använts under senare år kan kanske i en framtid kasta ljus över frågorna. Avläsningen av Dag Petersons unge från 1987 påminner oss om att det kan ta åtskilliga år innan svar gives.

Slutord

Vi vet alltså att minst två av Dag Petersons kungsörnar har häckat i Skåne: en hona född 1987 och en hane född 1990. Vi kan också med stor sannolikhet utgå från att det första häckande paret i Skåne 1989 inte stammade från Dags uppfödningar.

Jag passar också på att vädja till alla att lämna kungsörnarna ifred under häckningstid. Flera av bona är kända av många personer och störningarna vid dessa bon har tyvärr varit alltför många under senare år. De skånska kungsörnarna är förvisso vältvanda vid folk och förbivandrande personer orsakar som regel inte någon allvarlig störning. Men varaktigt störning nära boet kan resultera i en misslyckad häckning. All fotografering vid bona avrådes därför kraftfullt ifrån. Nödvändiga kontroller i reviren sköts av bobevakarna och foton av örnar vid eller på bon finns det redan alltför många av. Låt kungsörnarna häcka i lugn och ro!

Tack till . . .

. . . min hustru Anita för avgörande stöd och hjälp, min son Martin för teknisk assistans, Håkan Berg för klättring och kameramontage, Fransisco Dos Santos, markägarna Carl Piper och Erik Stiernswärd, Länsstyrelsen i Skåne län, Göran Gustafson, markarna Amy & John Sörensen, Dag Peterson, Gert Sandström, SkOF samt Kenneth Bengtsson för hjälp med texten.

Referenser

- Nilsson, Lennart. 1989. *Kungsörnshäckning i Fyledalen*. Anser 28: 165–168.
Peterson, Dag. 1997. *Möt kungsörnen*. ICA förlag.
Sylvén, Magnus. 1976. *Häckningsförsök av kungsörn i Skåne*. Anser 15: 141–144.

Ambjörn Carlsson
Blåvingevägen 38, 247 35 Södra Sandby
ambjorn.anita@tele2.se

Redaktionell kommentar: ANSER publicerar normalt aldrig foton på känsliga arters bon, ägg eller ungar. Fotona i denna artikel utgör således ett undantag. Anledningen till att redaktionen kan stå för detta undantag är att fotona är tagna med en automatisk, så kallad åtelkamera. Därmed är också den något oskarpa bildkvaliteten förklarad.